

OBRAZ POSTAVENIA ZEMIANSTVA V UMELECKEJ TVORBE JÁNA KALINČIAKA, SVETOZÁRA HURBANA VAJANSKÉHO, PAVLA ORZSÁGHA HVIEZDOSLAVA A MARTINA KUKUČÍNA

Slovenský realizmus

- zemaniam boli privilegovanou vrstvou uhorského obyvateľstva v období feudalizmu, patrili medzi príslušníkov nižšej šľachty
- v období národného obrodzenia sa doň časť zemanstva zapojila
- po roku 1848, keď prakticky zanikla možnosť vykorisťovaniu bývalých poddaných, zemaniam ako spoločenská vrstva začala splyvať s meštiactvom a dedinskými boháčmi, definitívne strácali práva, svoje výsadné postavenie i tituly až rozpadom Rakúska-Uhorska
- po rakúsko-maďarskom vyrovnaní r. 1867 prevzala v Uhorsku politickú a hospodársku moc maďarská buržoázia
- svoju nadvládu využívala na premenu mnohonárodnostného Uhorska na jednonárodný štát, vykorisťovali slovenský ľud → zbedačenie a vystaňovanie (USA)
- slovenská buržoázia sa rozdelila na 2 skupiny:
 - a) stará škola:
 - buržoázia združená okolo Národnej strany
 - vydávali Národné noviny
 - politika tejto buržoázie nadobúda postupne v tomto období úpadkový charakter
 - orientovali sa na Viedeň, keď ich prosby neboli splnené prešli do pasivity
 - b) nová škola:
 - liberálna, presadzovala aktivitu činov
 - vydávala Slovenské noviny
- buržoázia bola nejednotná, preto sa Maďarom podarilo presadiť zatvorenie Matice slovenskej, a 3 slovenských gymnázií
- v politickom živote vznikajú skupiny, ktoré však neprerastajú v strany:
 - a) hlasisti – boli pod vplyvom teórie čechoslovakizmu a verili, že Slováci sú kmeňovou odnožou Čechov a slovenčina je nárečie češtiny
 - b) prúdisti – dožadovali sa politickej rovnoprávnosti Slovákov
- Martin bol centrom kultúrneho života
- realizmus sa u nás vyvíjal v 2 etapách
- jeho predstavitelia chceli dvíhať národné povedomie
- každú etapu predstavuje novosť v námete a literárne žánre

1. etapa slovenského realizmu

- ústredný problém – otázka postavenia zemanstva v národnom hnutí, resp. otázka, kto sa postaví na čelo národného hnutia – cez otázku zemanstva alebo ľud sa do realistickej prózy dostáva typický pohľad na problémy národného života

Pavol Orzságh Hviezdoslav
(1849 – 1921)

- jeho tvorba sa zaraďuje do realizmu
- pochádzal zo zemianskeho rodu
- jeho hrdinovia už nie sú tak zaťažení majetkami ako márnou zemianskou hrdosťou a zaťažosťou.
- lyricko-epická skladba *Hájnikova žena*:
 - zobrazuje tu základný spoločenský rozpor medzi šľachtou a ľudom
 - ľud tvorí dejovú skladbu a základný konflikt diela
 - autor stojí na strane ľudu, odsudzuje prívrženosť, egoizmus, zhýralosť, zábavy pánov, proti ktorým stavia česťnosť a statočnosť prostého človeka.

- epos *Ežo Vlkolinský*:
 - najviac je v ňom vidieť autorovo odsudzovanie zemianstva
 - poukazuje tu na jeho splyvanie s ľudom (ako zákonitý jav spoločenského vývinu) a jeho preradovanie sa do novoutvárajúcich sa buržoázných vzťahov, táto demokratickosť zasahuje vzťahy ľudí, najmä vzťah zemianstva k sedliakom
 - dejiskom je Vlkolinec
 - syn Ežo sa dostáva do konfliktu so svojou matkou Esterou, ktorá nesúhlasila s tým, aby si jej syn – zemiansky potomok, zobral za ženu sedliacke dievča Žofku Bockovie
 - matka ho vydedí a Eža prichýli jeho strýko Eliáš (pyšný zeman), ktorý mu vystrojí svadbu
 - obraz svadby dáva možnosť ukázať prednosti sedliactva a jeho morálne víťazstvo nad zemianstvom – začne si tu vymieňať názory strýko Eliáš so starým sedliakom Blažkom, ale so stúpajúcou náladou stoja zrazu proti sebe dva svety: zemanovia a sedliaci
 - keď nadobudol spor hrozivé rozmery a zemanovia v ňom dokazujú svoju nadradenosť a vynášajú svoje prednosti nad sedliactvom, svoje zásluhy a práva, Ežo sa prejaví ako zásadný odporca feudálnych prežitkov
 - záver skladby končí zmierením matky so synom zásluhou vnúčaťa (Benko) a súčasne definitívnym víťazstvom roľníctva nad zemianstvom
 - motív svadby – naznačenie novej možnosti
- epos *Gábor Vlkolinský*:
 - zemianska rodina Šimona Vlkolinského je v rozklade, morálnom i hmotnom – obaja rodičia Gábora pijú, prišli o majetok, vzťah Gábora a jeho milých sa rozpadol, všetci jeho súrodenci idú preč
 - na radu Eža sa ožení dcérou sedliackej rodiny Blažkovcov
 - v pozadí eposu vidieť aj skutočné spoločenské udalosti (memorandové zhromaždenie – 1861, ...) a reakcie Vlkolinčanov na ne
 - Vlkolinec je vlastne Vyšný Kubín
 - je tu mnoho epizód, ktoré by mohli byť samostatnými príbehmi
 - hlavný ideový zámer bol ten istý ako v *Ežovi*, ale je rozdielny v umeleckom stvárnení i v kompozícii
 - najdôležitejším motívom je pohreb, ten vyvoláva atmosféru hynutia a rozkladu zemianskej rodiny a samozrejme aj zemianstva
- porovnanie eposov:
 - viaceré postavy sa v oboch eposoch prelínajú, spolu tvoria kroniku rodiny Vlkolinských
 - *Ežo Vlkolinský*:
 - je históriou jednej zemianskej rodiny, je tzv. epickou monografiou (jeden – dvaja hlavní hrdinovia: Ežo, Estera, Žofka, Eliáš)
 - je obrazom ústupu zemianstva ako spoločenskej sily
 - dej je plynulý
 - *Gábor Vlkolinský*:
 - nesústredil sa na 1 – 2 hrdinov, ale na celý dedinský kolektív
 - zobrazuje hynutie slovenského zemianstva, jeho morálny a mravný úpadok, hmotný úpadok
 - dej je poskladaný z mnohých epizód
- hlavný záver – zemianstvo má a musí dohrať svoju úlohu ako spoločenská sila v národnom živote, musí sa prispôbiť novým podmienkam

Martin Kukučín

(1860 – 1928)

- vlastným menom Matej Bencúr
- vyrastal v rodine oravského sedliaka a od detstva si osvojoval myslenie prostého dedinského človeka
- dôkladne poznal všednú i sviatočnú tvár života na slovenskej dedine
- poviedka *Keď báčik z Chochoľova umrie*:
 - v protiklade s Vajanským zobrazil úpadok zemianstva i jeho neschopnosť zasahovať do osudov vlastných i do osudov národa
 - dej poviedky je pomerne chudobný

- zemianstvo reprezentuje pán Aduš Domanický (doma nič) z Domaníc a proti nemu stojí Ondrej Tráva, priekupník a podnikateľ
- obaja sa stretnú v krčme v Podhradí a Adušovi sa podarí vymámiť od Trávu desiatku ako preddavok na kúpený jačmeň
- keď však prišiel Tráva po sľúbený jačmeň, namiesto hrdého zemianskeho kaštieľa našiel iba ruiny a Adušovo prázdne vrečko, Aduš sa stále vyhovára, že peniaze na vrátenie budú, keď báčik z Chochoľova umrie (dedičstvo)
- Aduš navonok vystupuje ako pyšný a majetný zeman, no v skutočnosti sa jeho kaštieľ rozpadá a majetok hynie
- Ondrej má všetky znaky svojej triedy, dravosť a bezohľadnosť v získavaní peňazí, schopnosť špekulácie pri zhŕňaní majetku
- konflikt a kompozícia:
 - konfrontujú sa tu dva svety – starý, ktorý zaniká, a nového, ktorý sa derie na jeho miesto
 - základným prvkom umeleckého obrazu v poviedke je kontrast, napr. kontrast medzi Adušovou a Ondrejovou rečou (Aduš rozpráva na široko a ľahkomyselne, Ondrejova reč je stručná, konkrétna, zadiera do živého)
 - autorovi imponuje jeho životaschopnosť, no iróniou stíha aj tento nový typ egoistického podnikateľa
- Kukučínov humor sa s rozvíjaním deja stupňuje, prechádza až po satiru, ale záver poviedky je typicky kukučínovský, keď Aduš s Ondrejom Trávom zastanú pri jaseňoch nad hrobmi (Ondrej ich chcel vyťať) Adušových rodičov a zmieria sa (Aduš sa zmení a do týždňa vráti peniaze)

Svetozár Hurban-Vajanský

(1847 – 1916)

- najstarší syn Jozefa Miloslava Hurbana, stal sa vedúcou osobnosťou mladej generácie, novinár
- v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 19. storočia sa zemianstvo odnárodňovalo a nezúčastňovalo na politickom živote
- Vajanský sa zamýšľal nad návratom zemianstva do národného a politického života, bol to však iba jeho sen
- podľa jeho názoru boli príčiny úpadku nové buržoázne vzťahy, Židia, úžerníci, nečinnosť zemanov → téma jeho diel
- novela *Letiace tiene*:
 - na osudoch zemianskej rodiny Imricha Jablonského zachytil proces úpadku zemianstva zavinený prenikaním kapitalizmu do spoločenského i hospodárskeho života
 - snaha nájsť odpoveď na otázku, či môže zemianstvo zastávať vedúce miesto v národnom hnutí
 - spisovateľ zachytil spoločenskú situáciu a poukázal na východisko z nej – inteligenciu
 - sám ju pokladá za prechodné obdobie – letiace tiene
 - Imrich Jablonský je schopný a šťastný zeman, ktorému všetko spadlo do lona – majetok získal sobášom s dievčaťom zo zemianskej rodiny – Máriou
 - Imrich sa stáva riaditeľom poisťovne, snaží sa chrániť svoj majetok a zvolil si na to Hermana, ktorý už dlhšie dvorí jeho dcére Adele a chce si ju vziať
 - dôverčivosť zašla tak ďaleko, že Herman mohol voľne rozhodovať o majetku Jablonských, neuvážene investuje do stavby pily a tak sa začína majetok zmenšovať
 - Jablonský prenajme pílu Nemcovi Bauerovi, ale ten nechce obojstranný prospech, ide mu len o svoj zisk
 - Jablonský prichádza na to, že v spolčovaní s Nemcami nie je záchrana → treba sa dávať do kopy so slovenskou inteligenciou
 - autor vidí záchranu zemianstva v inteligencii:
 - Milko, syn učiteľa je národouvedomý človek
 - je mu bližší čin, ako národnostné horlenie, nič si nenahovára a myslí reálne
 - chce sa oženiť s Elou (druhá dcéra Jablonských), ktorá pôsobí najsvetlejšou a najsviežejšou dušou
 - autor zachytáva rast ich ľúbostného vzťahu, ich sobáš je budúcnosť zemianstva a tým aj celej spoločnosti
 - záchranu zemianstva zveril do rúk inteligencie, lebo je vzdelaná a schopná viesť národ
 - zemanovia – rozhadzujú majetok, sú ľahkovážni, veľa teoretizujú, ale skutok utek
- román *Suchá ratolesť*:

- problém zemianstva
- Stanislav Rudopoľský – zeman, po rokoch sa vracia do Rudopolia, je sčítaný, múdry
- Ondrej – jeho sluha, ktorý počas jeho neprítomnosti udržuje kaštieľ
- rodina Vanovských – Karol + Mária – manželia; dcéra; v opatere majú sirotu Annu, ktorá si chodí do knižnice na Rudopoľského zámok požičiavať knihy, má zlý zrak a čítaním sa jej ešte zhoršuje, nakoniec oslepne
- Rudopoľský sa zoznamuje s učiteľom Albertom Tichým, názorovo sa zjednocujú
- učiteľ Tichý – vzťah s Annou – majú syna a on si ju chce vziať, aj keď mu ona nechce byť na obtiaž; nakoniec mu ešte pred svadbou zomrie
- prichádzajú voľby, nastáva boj slovenských a maďarských strán
- Rudopoľský sa postupne zžíva so slovenským ľudom, zaľúbi sa do Márie, namaľuje jej portrét
- Adela Rybárička – národne uvedomelá vdova, veľmi samostatná, príbuzná Vanovských, správa sa na vtedajšie pomery veľmi otvorene ⇒ nevhodne
- Tichý má spor s bohatým maďarským zemanom Svatnayom
- Adela pozve Rudopoľského na piknik, kde sa stretne so Svatnayom, vyostruje sa medzi nimi spor, ktorý končí súbojom, Rudopoľský je ťažko ranený
- Adela ho ošetruje, nakoniec sa dajú dokopy
- Mária povie Karolovi, že nechce už tak ďalej žiť, že nechce, aby bol tak dlho vždy preč atď. a Karol sa kvôli tomuto zmení
- hlavná postava Rudopoľský sa zblízuje prostredníctvom Vanovského, Tichého aj Adely Rybáričky s národným hnutím, mení sa na národne uvedomelého človeka (tento obraz bol viac želaním Vajanského, vzdialený od reality, podľa autora sú zemanovia „suchou ratolesťou národa“)

Ján Kalinčiak

(1822 – 1871)

- predstaviteľ romantizmu
- humoristická próza *Reštaurácia alebo Obrazy z dávnych čias*:
 - dielo zaľudnil zemianskymi postavami, ktoré sú malicherné, neschopné nijakého činu, všetko ich konanie vyznieva humorne, smiešne
 - prípravy na voľby (kortešačky) sú hlavným námetom
 - majetok zemanov sa pod tlakom kapitalizmu rozpadával a ich úloha v spoločnosti je stále menšia
 - Kalinčiak zemanov nevysmieval, ale sa len usmieval, nie je to ostrá satira
 - usmieva sa nad ich pýchou, je presvedčený, že tá pýcha je predzvesťou ich pádu
 - dej:

V Záhorskej stolici je pred voľbami. O miesto I. vicišpána sa uchádza strana Bešeňovských a strana Potockých. Na 2 tábory sa rozdelilo aj zemianstvo stolice. Obidve strany častujú svojich prívržencov a snažia sa ich podplácaním privábiť do svojho tábora. Bešeňovský, ktorý už 15 rokov bol 1. vicišpán, urazí pred voľbami rodinu Levických tým, že nechce dať svoju dcéru Štefanovi, hoci sa majú radi. Bešeňovský zamýšľa vydať svoju dcéru za grófa, aby však nestratil hlasy Levických, sľúbil, že ju dá Štefanovi vtedy, keď bude vicišpánom. Bol si istý, že sa to nemôže stať, lebo Štefan je chudobný.

Štefanov strýc (Andrej Levický), ktorého onen gróf urazil aj osobne, vyhútal plán ako by sa Štefan stal vicišpánom. Odviedol celú rodinu Levických od Bešeňovského na protivníkovú stranu. Potocký, ktorý s ich pomocou mal získať vicišpánstvo, zaviazal sa urobiť Štefana 2. vicišpánom. Aby bolo víťazstvo Potockého isté, bolo treba nepripustiť k voľbám niekoľko voličov Bešeňovského. Matiš Bešeňovský sa sľubuje na stranu Potockých, ale sľub nedodrží a za porušenie prísahy ho musia potrestať (postavia ho pred fingovaný súd a on od strachu prisľúbi prejsť opäť na stranu Potockých).

Plán sa podaril. Prvé miesto získal Potocký, druhé vicišpánstvo Štefan Levický a s tým aj Aničku.
 - nezvíťazil program strany ale peniaze a podvod, *Reštaurácia* je zrkadlom prehnitého feudalizmu, jeho predstaviteľov a ustanovení
 - hlavné postavy zemanov nie sú schopné veľkého činu, a preto tu nie je žiaden romantický hrdina, ich konanie vyznieva humorne a smiešne a celkový charakter dokresľujú rôzne príslovia a porekadlá

- dejová línia je tu nie je ucelená, je oslabovaná odbočeniami, rozprávaním epizód, ktoré s hlavným dejom takmer nesúvisia
- *Reštavrácia* nie je typickým romantickým dielom – sú tu prvky romantizmu (prísaha a jej porušenie, trest zaň, intrigy a láska), ale namiesto skutočného boja ide len o hašterenie a namiesto veľkého konfliktu len o drobné úskoky
- jazyk diela je zaujímavý, autor využíva ľudový slovník, frazeológiu (príslovia, porekadlá) ako charakterizačný prostriedok